

OLASZ LAJOS: AZ ETNIKAI TÉRSZERKEZET ALAKULÁSA MAGYARORSZÁGON A 20. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN (1945-1990)

AZ ELSŐ VILÁGHÁBORÚT KÖVETŐEN A MAGYARORSZÁG JELENLEGI TERÜLETÉN ÉLŐ NEMZETISÉGEK SZÁMÁBAN ÉS TERÜLETI ELHELYEZKEDÉSÉBEN JELENTŐS VÁLTOZÁS NEM KÖVETKEZETT BE. AZ ETNIKAI TÉRSZERKEZET A NAGYARÁNYÚ TERÜLET- ÉS NÉPESSÉGVESZTÉS, ILLETVE A VÉGBEMENŐ GAZDASÁGI ÉS POLITIKAI ÁTALAKULÁS ELLENÉRE ALAPVETŐEN STABIL MARADT. A NEMZETISÉGEK SZÁMA VALAMELYEST CSÖKKENT, ÉS ELSŐSORBAN A DÉLSZLÁVOK, ILLETVE A SZLOVÁKOK KÖRÉBEN BIZONYOS MÉRTÉKŰ ETNIKAI TÉRVESZTÉS JELENTKEZETT. A HÁBORÚT KÖVETŐEN, FŐLEG A SZERBEK NAGYOBB SZÁMBAN TELEPÜLTEK ÁT AZ ÚJ SZERB-HORVÁT-SZLOVÉN KIRÁLYSÁGBA. VOLT KITELEPÜLÉS ROMÁNIÁBA IS, A HAZAI ROMÁNSÁG KÖRÉBŐL, ELSŐSORBAN AZ ÉRTELMISÉGI ÉS ALKALMAZOTTI RÉTEGBŐL TÖBBEN ELHAGYTÁK AZ ORSZÁGOT, A ROMÁNIAI KARRIER REMÉNYÉBEN. A NEMZETISÉGEK ARÁNYÁNAK ALAKULÁSÁRA HATÁST GYAKOROLT AZ ASSZIMILÁCIÓS FOLYAMAT, AMI KÜLÖNÖSEN A SZLOVÁKSÁG KÖRÉBEN VOLT ERŐS. 1930 ÉS 1941 KÖZÖTT 28%-KAL CSÖKKENT A HAZAI SZLOVÁKSÁG LÉTSZÁMA. A GAZDASÁGI FEJLŐDÉS, KÜLÖNÖSEN A NAGYOBB VÁROSOK, GYÁRTELEPEK ÉS BÁNYAVIDÉKEK TÉRSÉGÉBEN GYORSÍTOTTA AZ ETNIKAI KEVEREDÉST ÉS A KISEBBSÉGEK BEOLVADÁSÁT. MINDEZ AZONBAN A HAZAI NEMZETISÉGEK ARÁNYÁT ÉS TÉRBELI ELHELYEZKEDÉSÉT A KÉT VILÁGHÁBORÚ KÖZÖTTI IDŐSZAKBAN DÖNTŐ MÉRTÉKBEN NEM BEFOLYÁSOLTA.⁹⁸

A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚT KÖVETŐEN AZONBAN AZ ETNIKAI TÉRSTRUKTÚRA VISZONYLAGOS STABILITÁSA MEGBOMLOTT, NAGYLÉPTÉKŰ VÁLTOZÁSOK KÖVETKEZTEK BE A NEMZETISÉGEK SZÁMARÁNYAIT ÉS TÉRBELI VISZONYAIT ILLETŐEN. A VÁLTOZÁSOKAT AZ ELSŐ ÉVEKBEN A HÁBORÚS HATÁSOK, ILLETVE A KÜL- ÉS BELPOLITIKAI KÉNYSZEREK NYOMÁN MEGINDULÓ NAGYARÁNYÚ MIGRÁCIÓ (MENEKÜLTTHULLÁM, KITELEPÍTÉS, LAKOSSÁGCSERE, BELSŐ TELEPÍTÉS) OKOZTA. A KÖVETKEZŐ ÉVTIZEDEKBEN A SZOCIALISTA RENDSZER KIÉPÜLÉSE, A GAZDASÁGI VISZONYOK ÉS A TELEPÜLÉSSZERKEZET GYORS ÁTALAKULÁSA (ÁLLAMOSÍTÁS, SZÖVETKEZETESÍTÉS, ERŐLTETET IPARFEJLESZTÉS, URBANIZÁCIÓ) TOVÁBB GENERÁLTA EZT A FOLYAMATOT. MINDEZEN TÉNYEZŐK KÖVETKEZTÉBEN A HAGYOMÁNYOS NEMZETISÉGI KÖZÖSSÉGEK MEGGYENGÜLTEK, FOKOZATOSAN FELBOMLOTTAK, LAZULT A NÉPI KULTÚRÁHOZ, HAGYOMÁNYHOZ VALÓ KÖTŐDÉS, FELGYORSULT A NYELVVÁLTÁS, ÁTFOGÓ JELENSÉGGÉ VÁLT AZ ASSZIMILÁCIÓ.

A LEGNAGYOBB ARÁNYÚ VÁLTOZÁSOK A NÉMET NEMZETISÉG ÉLETÉBEN KÖVETKEZTEK BE. A HÁBORÚ UTOLSÓ HONAPJAIBAN A SZOVJET CSAPATOK ELŐL NAGY SZÁMÚ NÉMET LAKOS MENEKÜLT NYUGATRA, TÖBBSÉGÜKBEN HELYI TISZTSÉGVISELŐK, KÖZALKALMAZOTTAK MÓDOSABB POLGÁROK. A

⁹⁸ Bottlik 2002, 196.; Gyivicsán – Krupa 1998, 15.

NÉMET KATONAI HATÓSÁGOK SZERVEZETT (KÉNYSZER-) KITELEPÍTÉST IS FOLYTATTAK, A GYORS SZOVJET ELŐRE NYOMULÁS MIATT AZONBAN EZ ELSŐSORBAN CSAK AZ ÉSZAK-DUNÁNTÚL EGYES TELEPÜLÉSEIRE TERJEDT KI. 1945 FOLYAMÁN MINTEGY 40-50 000 NÉMET HAGYTA EL AZ ORSZÁGOT NYUGAT FELÉ RÉSZBEN EGYÉNILEG, RÉSZBEN A HIVATALOS KIÜRÍTÉS KERETÉBEN. A SZOVJET KATONAI MEGSZÁLLÁST KÖVETŐEN A VÖRÖS HADSEREG A NÉMET LAKTA TELEPÜLÉSEKRŐL MINTEGY 60-65 00 FŐT VETT IGÉNYBE KÉNYSZERMUNKÁRA, „MALENKIJ ROBOT”-RA, (FÉRFIAKAT ÉS NŐKET EGYARÁNT). AZ EMBEREK ÖSSZEGYŰJTÉSE, AKIK KÖZÖTT NEM CSAK NÉMET LAKOSOK VOLTAK, A MAGYAR HATÓSÁGOK BEVONÁSA NÉLKÜL TÖRTÉNT. A KÉNYSZERMUNKÁRA HURCOLTAK KÖZÜL 15-20 000 FŐ SOHA NEM TÉRT VISSZA MAGYARORSZÁGRA.⁹⁹

A HÁBORÚT KÖVETŐEN AZ ÚJ MAGYAR KORMÁNY, MÁS KELET-EURÓPAI ÁLLAMOKHOZ HASONLÓAN, A NÉMET KISEBBSÉG EGY RÉSZÉNEK KITELEPÍTÉSÉT KEZDEMÉNYEZTE. A MAGYAR VEZETÉS AZ EGYÉNI FELELŐSSÉG MEGÁLLAPÍTÁSA ALAPJÁN KÍVÁNT ELJÁRNI. A KITELEPÍTÉSÉNél ELSŐSORBAN A VOLKSBUND ÉS A WAFFEN SS TAGJAIT, ILLETVE AZOKAT VETTÉK FIGYELEMBE, AKIK A NÉMET POLITIKAI KÖZÖSSÉGHEZ VALÓ TARTOZÁSUKAT VALAMILYEN MÓDON DEMONSTRÁLTÁK A HÁBORÚ ALATT (NYILVÁNOS SZEREPLÉSEK, MAGYAROSÍTOTT VEZETÉKNEVÜK VISSZANÉMETESÍTÉSE STB.). A KEZDEMÉNYEZÉST RÉSZBEN POLITIKAI OKOK, SZOVJET ELVÁRÁS, ILLETVE A FELELŐSSÉG BIZONYOS MÉRTÉKŰ ÁTHÁRÍTÁSA MAGYARÁZTA. MÁSRÉSZT AZONBAN KOMOLY GAZDASÁGI SZEMPONTOK IS MOTIVÁLTÁK. AZ ELKOBZOTT NÉMET VAGYON FELHASZNÁLÁSÁVAL KÍVÁNTÁK LAKÁSHOZ, FÖLDHÖZ, MEGÉLHETÉSHEZ JUTTATNI AZ ORSZÁG NAGY SZÁMÚ VAGYONTALAN LAKÓJÁT, ILLETVE A SZOMSZÉDOS ÁLLAMOKBÓL MAGYARORSZÁGRA MENEKÜLŐ NINCSTELENEKET. A KORMÁNY AZ 1941-ES NÉPSZÁMLÁLÁS IDEJÉN ÖSSZEÍRT 475 000 NÉMET LAKOSBÓL 1945 TAVASZÁN MINTEGY 300 000 FŐRE, MAJD AZ EGYEDI FELÜLVIZSGÁLATOK EREDMÉNYEIT IS FIGYELEMBE VÉVE A NYÁR FOLYAMÁN 200 000 FŐRE BECSÜLTE A KITELEPÍTÉSÉNél SZÁMÍTÁSBA VEHETŐ NÉMETEK SZÁMÁT.¹⁰⁰

A GYŐZTES NAGYHATALMAK AZONBAN AUGUSZTUS 9-ÉN, A POTSDAMI ÉRTEKEZLETEN ELFOGADTÁK A NÉMET NÉP KOLLEKTÍV FELELŐSSÉ TÉTELÉNEK ELVÉT, ÉS ERRE HIVATKOZVA A MAGYARORSZÁGON MŰKÖDŐ SZÖVETSÉGES ELLENŐRZŐ BIZOTTSÁG SZOVJET ELNÖKE AZ ÖSSZES NÉMET LAKOS KITELEPÍTÉSÉT RENDELTE EL. A MAGYAR KORMÁNY TILTAKOZÁSÁT, ÉS A SZELEKTÍV KITELEPÍTÉS MELLETTI KIÁLLÁSÁT NEM VETTÉK FIGYELEMBE. ENNEK NYOMÁN 1945. DECEMBER 29-ÉN KIADTÁK A 12 330/1945. SZÁMÚ KORMÁNYRENDELETET, A NÉMETSÉG TELJES KITELEPÍTÉSÉRŐL. 1946. JANUÁR ÉS DECEMBER KÖZÖTT 135 655 LAKOS KERÜLT KITELEPÍTÉSRE NÉMETORSZÁG NYUGATI, AMERIKAIÁK ÁLTAL MEGSZÁLLT ZÓNÁJÁBA. AZ ÉV FOLYAMÁN A MAGYAR HATÓSÁGOK A SZABÁLYOZÁST VALAMELYEST ENYHÍTETTÉK, ELSŐSORBAN AZOK TEKINTETÉBEN, AKIK 1941-BEN NÉMET ANYANYELVŰNEK, DE MAGYAR

⁹⁹ Föglein 2006, 38.

¹⁰⁰ Tilkovszky 1998, 128.

NEMZETISÉGÜNEK VALLOTTÁK MAGUKAT. EZEN KÍVÜL, EGYÉNI ELBÍRÁLÁS ALAPJÁN 94 345 FŐ KAPOTT MENTESSÉGET A KITELEPÍTÉS ÉS A VAGYONKORLÁTOZÁS ALÓL.¹⁰¹ 1947 ÁPRILISÁTÓL KEZDVE TOVÁBBI 51 560 FŐT TELEPÍTETTEREK KI NÉMETORSZÁG SZOVJET ELLENŐRZÉS ALATT ÁLLÓ KELETI TERÜLETÉRE. EZT KÖVETŐEN A SZERVEZETT KITELEPÍTÉS LEÁLLT. NÉMET FORRÁSOK SZERINT ÖSSZESEN 213 196 MAGYARORSZÁGI NÉMET KERÜLT NÉMETORSZÁGBA, EZ AZONBAN AZ ÖNKÉNT TÁVOZÓK EGY RÉSZÉNEK ADATAIT IS TARTALMAZZA. A KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL FELMÉRÉSE SZERINT 1949-BEN 1477 TELEPÜLÉSEN 236 548 NÉMET NEMZETISÉGŰ LAKOS MARADT AZ ORSZÁGBAN. EZ, AZ 1941-ES NÉPSZÁMLÁLÁSI ADATOKHOZ VISZONYÍTVA 50%-OS VESZTESÉGET JELENTETT.¹⁰²

A NAGYARÁNYÚ KITELEPÍTÉS ÉS A MEGÜRESEDETT FÖLDEKRE, HÁZAKBA VALÓ MAGYAR BETELEPÍTÉS NYOMÁN A HAGYOMÁNYOS ETNIKAI TÉRSZERKEZET JELENTŐS MÉRTÉKBEN ÁTALAKULT. A KORÁBBAN VISZONYLAG ZÁRT EGYSÉGET ALKOTÓ NAGYOBB ETNIKAI TÖMBÖK FELBOMLOTTAK, TÖBB KISEBB NEMZETISÉGI KÖRZETRE TÖREDEZTEK, EGYES RÉGIÓKBAN SZÉTAPRÓZÓDÓ SZÓRVÁNYJELLEG ALAKULT KI. A KORÁBBAN DÖNTŐEN NÉMET TELEPÜLÉSEK VEGYES LAKOSSÁGÚVÁ VÁLTAK. BARANYA MEGYÉBEN A KORÁBBI 35%-RÓL 17%-RA, TOLNA MEGYÉBEN 28%-RÓL 8%-RA, BÁCS-BODROG MEGYÉBEN 27%-RÓL 11%-RA CSÖKKENT A NÉMET LAKOSSÁG ARÁNYA. MEGVÁLTOZOTT A GAZDÁLKODÁS HAGYOMÁNYOS SZERKEZETE, A KULTURÁLIS ÉLET, A FELEKEZETI ARÁNYOK. A NEMZETISÉGEK KEVEREDÉSE ÁLTALÁBAN GYORSÍTOTTA A NÉMETSÉG ASSZIMILÁCIÓJÁT, KÜLÖNÖSEN A VÁROSOKBAN. A KISTELEPÜLÉSEK EGY RÉSZÉN AZONBAN AZ IDEGENEK BEKÖLTÖZÉSE ZAVART OKOZOTT A KORÁBBI ETNIKUMKÖZI KAPCSOLATOKBAN, ÉS SAJÁTOS SZEGREGÁCIÓS JELENSÉGEKET VÁLTOTT KI. A NAGYOBB TELEPÜLÉSEKEN VISZONT RITKÁN VOLT PÉLDA AZ ELKÜLÖNÜLÉSRE, ILLETVE A KORÁBBI ETNIKAI TÉR ÉS JELLEG VÁLTOZATLAN MEGŐRZÉSÉRE.¹⁰³

A KITELEPÍTÉS OKOZTA TRAUMA MELLETT AZ ORSZÁGBAN MARADÓ NÉMETSÉGGEL SZEMBEN SÚLYOS GAZDASÁGI ÉS POLITIKAI SZANKCIÓKAT VEZETTEK BE. A SZEGÉNY MEZŐGAZDASÁGI MUNKÁSOK KIMARADTAK A FÖLDREFORMBÓL. A GAZDÁLKODÓK 10 HOLDNÁL NAGYOBB BIRTOKAIT ELVETTÉK. AZ 1941-ES ÁLLAPOTOKHOZ KÉPEST A NÉMET LAKOSSÁG 638 337 HOLD FÖLDJÉNEK 77%-ÁT KISAJÁTÍTOTTÁK VAGY ELKOBOZTÁK. HASONLÓ SORSRA JUTOTT A MINTEGY 60 400 HÁZINGATLAN 74%-A IS. AZ ELVETT FÖLDEK ÉS HÁZAK 63%-ÁT AZ ORSZÁG MÁS VIDÉKEIRŐL ÁTTELEPÍTETT SZEGÉNY MAGYAR CSALÁDOKNAK JUTTATTÁK, A TÖBBIT A HATÁRON TÚLRÓL ÉRKEZŐ MAGYAROK KAPTÁK. A JUGOSZLÁVIÁBÓL MENEKÜLŐ VAGY CSEHSZLOVÁKIÁBÓL ELÜZÖTT MAGYAROK ELHELYEZÉSE ÉRDEKÉBEN

¹⁰¹ Tóth 1993, 128.

¹⁰² Föglein 2006, 38.; Fehér 1993, 70.

¹⁰³ Frank 1998, 8–9; Tóth 1993, 191.

TOVÁBBI 10 000 NÉMET CSALÁDOT KÉNYSZERÍTETTEK ÖSSZEKÖLTÖZÉSRE, HOGY JELENTŐS SZÁMÚ INGATLANT TUDJANAK FELSZABADÍTANI.¹⁰⁴

A HÁBORÚT KÖVETŐ IDŐSZAKBAN, KÜLÖNÖSEN 1947-IG, A BÉKESZERZŐDÉS ALÁÍRÁSÁIG A GYŐZTES ÁLLAMNAK SZÁMÍTÓ CSEHSZLOVÁKIA ÉS JUGOSZLÁVIA, A MEGSZÁLLÓ SZOVJET HADERŐ TÁMOGATÁSÁVAL KOMOLY NYOMÁST GYAKOROLT A MAGYARORSZÁGI SZLOVÁK ÉS DÉLSZLÁV KISEBBSÉG POZÍCIÓNAK ERŐSÍTÉSE ÉRDEKÉBEN. A HAZAI SZLÁV KISEBBSÉGEK POLITIKAI SZERVEZETE (MAGYARORSZÁGI SZLÁVOK ANTIFASISZTA FRONTJA) JELENTŐS EREDMÉNYEKET CSIKART KI A KORMÁNYTÓL, TÁRSADALMI ÉS KULTURÁLIS INTÉZMÉNYEKET KAPOTT, SZÁMOS TELEPÜLÉSEN MEGSZEREZTE A HELYI VEZETŐ POZÍCIÓKAT. A DÉLSZLÁV NÉPEK KÖZÜL A SZERBEK NEMZETISÉGI ÖNTUDATA LÁTHATÓAN ERŐSÖDÖTT, A MINDÖSSZE 5000 FŐ KÖRÜLI SZÁMUK ELLENÉRE A SZERB ETNIKAI TÉR BIZONYOS MÉRTÉKIG BŐVÜLT. KÜLÖNÖSEN A HELYI NÉMET LAKOSSÁGGAL SZEMBEN TUDTÁK ERŐSÍTENI A POZÍCIÓIKAT.

A HORVÁTOK ÉS SZLOVÉNEK ESETÉBEN VISZONT KOMOLY FÉLELEM JELENTKEZETT EGY ESETLEGES ÚJABB KITELEPÍTÉS VAGY LAKOSSÁGCSERE MIATT. A JUGOSZLÁV KORMÁNY 1946-BAN HIVATALOSAN FEL IS VETETTE EGY 40-40 000 FŐT ÉRINTŐ LAKOSSÁGCSERE LEHETŐSÉGÉT, A BÉKEKÖTÉS UTÁN AZONBAN MÁR NEM RAGASZKODOTT EHHEZ. A HORVÁT ÉS SZLOVÉN LAKOSSÁG ENNEK ELLENÉRE IGYEKEZETT BELESIMULNI A MAGYAR TÁRSADALOMBAN. AZ 1949-ES NÉPSZÁMLÁLÁS IDŐSZAKÁBAN AZ 5158 SZERB ANYANYELVŰ LAKOS 81%-BAN RAGASZKODOTT A SZERB NEMZETISÉGHEZ, A 20 423 HORVÁT KÖZÜL VISZONT MINDÖSSZE 20%, A 4473 SZLOVÉN KÖZÜL PEDIG CSAK 15% VALLOTTA MAGÁT NEMZETISÉGI SZÁRMAZÁSÚNAK. ÁLTALÁNOS JELENSÉGNEK SZÁMÍTOTT, HOGY A SZLOVÉN ÉS HORVÁT SZÜLŐK MAGYAR TANNYELVŰ ISKOLÁBA ÍRATTÁK A GYEREKEIKET.¹⁰⁵

A HÁBORÚT KÖVETŐ ÉVEKBEN JELENTŐS MÉRTÉKBEN CSÖKKENT A SZLOVÁK NEMZETISÉG LÉTSZÁMA, ÉS VÁLTOZÁSOK TÖRTÉNTEK ETNIKAI TÉRSZERKEZETÜKBEN IS. A CSEHSZLOVÁK KORMÁNY 1945-BEN AZ ORSZÁGBAN ÉLŐ ÖSSZES MAGYAR LAKOS KITELEPÍTÉSÉT KEZDEMÉNYEZTE, A KOLLEKTÍV FELELŐSSÉGÜK KIMONDÁSA MELLETT. A SZÖVETSÉGES NAGYHATALMAK EZT ELUTASÍTOTTÁK, ENGEDÉLYEZTÉK VISZONT EGY LAKOSSÁGCSERE VÉGREHAJTÁSÁT. A CSEHSZLOVÁK HATÓSÁGOK ÁLTAL INDÍTOTT PROPAGANDA NYOMÁN, A JOBB MEGÉLHETÉS REMÉNYÉBEN ÉS A NEMZETI IDENTITÁSHOZ VALÓ RAGASZKODÁSTÓL MOTIVÁLVA 1947. ÁPRILIS ÉS 1948. DECEMBER KÖZÖTT 73 273 MAGYARORSZÁGI SZLOVÁK TELEPÜLT ÁT ÖNKÉNTESEN CSEHSZLOVÁKIÁBA, AHONNAN UGYANAKKOR 89 660 MAGYAR KÖLTÖZTETTEK ÁT MAGYARORSZÁGRA. A KITELEPÜLŐ SZLOVÁKOK MINTEGY FELE A DÉL-ÁLFÖLDRŐL, BÉKÉS ÉS CSANÁD MEGYÉBŐL TÁVOZOTT. A MAGYAR BETELEPÜLŐK KÖZÜL AZONBAN CSAK KEVESEN ÉRKEZTEK ODA, MERT A KIKÖLTÖZŐ SZLOVÁKOK UTÁN NEM MARADT ANNYI HÁZ- ÉS FÖLDINGATLAN, Ahol

¹⁰⁴ Tóth 1993 53–60., 76–80.

¹⁰⁵ Kozár – Mukics 1998, 36.; Stipkovics 1994, 96–101.

NAGYOBB SZÁMBAN MEGTELEPEDHETTEK VOLNA. MÍG A FELVIDÉKI MAGYAROK 109 294 HOLD FÖLDET HAGYTAK HÁTRA CSEHSZLOVÁKIÁBAN, A TÁVOZÓ SZLOVÁKOK UTÁN CSAK 52 069 HOLD MARADT. A NAGYSZÁMÚ SZEGÉNY MEZŐGAZDASÁGI MUNKÁS LAKTA DÉL-ALFÖLD A BETELEPÜLŐK SZÁMÁRA NEM BIZTOSÍTOTT MEGFELELŐ MEGÉLHETÉSI LEHETŐSÉGET, EZÉRT AZ IDE ÉRKEZŐK EGY RÉSZE, RÖVID IDŐN BELÜL TOVÁBB KÖLTÖZÖTT. A FELVIDÉKI MAGYARSÁG TÖBBSÉGE A DÉL-DUNÁNTÚLON, A KITELEPÍTETT NÉMETEK HELYÉN KAPOTT ÚJ OTTHONT. BÉKÉS MEGYÉBEN 5, CSANÁD MEGYÉBEN PEDIG 6 TELEPÜLÉSRE ÉRKEZTEK FELVIDÉKI MAGYAROK, BARANYÁBAN VISZONT 21, TOLNÁBAN 27 TELEPÜLÉSEN KAPTAK ELHELYEZÉST.¹⁰⁶

A DÉL-ALFÖLD ETNIKAI ARÁNYAI ÍGY CSAK KISEBB MÉRTÉKBEN VÁLTOZTAK, A KORÁBBI SZLOVÁK NEMZETISÉGI TELEPÜLÉSEK AZONBAN ÍGY IS ETNIKAILAG VEGYESSÉ VÁLTAK. FELGYORSULT ÉS FELGYORSULT A HOMOGÉN ETNIKAI KÖZÖSSÉGEK BOMLÁSA, A KULTURÁLIS TRADÍCIÓK HÁTTÉRBE SZORULÁSA. A LAKOSSÁGCSERE NYOMÁN VÁLTOZÁSOK KÖVETKEZTEK BE A RÉGIÓ FELEKEZETI SZERKEZETÉBEN IS. A DÖNTŐEN EVANGÉLIKUS SZLOVÁKOK KÖZÉ KATOLIKUS VAGY REFORMÁTUS MAGYAROK ÉRKEZTEK (PL. PITVAROS, NAGYBÁNHEGYES, CSANÁDALBERTI). MINDEZ TOVÁBB ERŐSÍTETTE A HAZAI SZLOVÁKSÁG KÖRÉBEN MÁR KORÁBBAN IS JELENTKEZŐ ASSZIMILÁCIÓS TRENDEKET. A LAKOSSÁGCSERE SORÁN A NEMZETISÉG LEGAKTÍVABB, IDENTITÁSÁHOZ LEGINKÁBB RAGASZKODÓ RÉSZE TÁVOZOTT, KÖZTÜK SZÁMOS ÉRTELMISÉGI. A MARADÓK KÖZÖTT NAGYOBB VOLT A NEMZETISÉGI KÜLÖNÁLLÁSÁT KEVÉSBÉ HANGSÚLYOZÓ, A MÁR JELLEMZŐEN KÉTNYELVŰ, A MAGYAR TÁRSADALOMBA JOBBAN BEINTEGRÁLÓDOTT CSALÁDOK ARÁNYA.¹⁰⁷

A HÁBORÚT KÖVETŐ ÉVEKBEN AZ ORSZÁG ETNIKAI TÉRSZERKEZETÉNEK ALAKULÁSÁRA SAJÁTOS HATÁST GYAKOROLT A MINTEGY 350 000 MAGYAR MENEKÜLT ÉRKEZÉSE. A HAZAI ÉLETFORMÁTÓL, KULTURÁLIS SZOKÁSOKTÓL ESETENKÉNT JELENTŐSEN ELTÉRŐ HAGYOMÁNYOKKAL RENDELKEZTEK. EZEK EGYIK CSOPORTJÁT A DÉLVIDÉKRŐL ÁTTELEPÜLŐ BUKOVINAI SZÉKELYEK KÉPEZTÉK. 1945 TAVASZÁN TOLNA MEGYÉBEN 28, BARANYÁBAN 7, BÁCS-BODROGBAN 3 TELEPÜLÉSEN HELYEZTEK EL AZ ÖSSZEKÖLTÖZTETETT NÉMETEK INGATLANAIBAN 3811 MENEKÜLŐ SZÉKELY CSALÁDOT, AKIKNEK 3721 HÁZAT ÉS 34 615 HOLD TERMŐFÖLDET BIZTOSÍTOTTAK. AZ ÉRKEZŐ SZÉKELYEK KEZDETBE ERŐSEN ÖSSZETARTOTTAK, EGY A TELEPÜLÉSRESZBE, EGY UTCÁBA TÖMÖRÜLTEK, ÉS BIZONYOS MÉRTÉKIG MÉG AZ OTT ÉLŐ MAGYAR LAKOSSÁGTÓL IS ELKÜLÖNÜLTEK. ÍGY PRÓBÁLTÁK MEGŐRIZNI SAJÁTOS ÉLETMÓDJUKAT, GAZDÁLKODÁSI SZOKÁSAIKAT, KULTURÁLIS ÉS VALLÁSI HAGYOMÁNYAikat.¹⁰⁸

A HATÁRON TÚLRÓL ÉRKEZŐ MIGRÁCIÓ MELLETT, GAZDASÁGI ÉS POLITIKAI KÉNYSZEREK NYOMÁN MINTEGY 120 000 FŐS BELSŐ VÁNDORLÁSRA IS SOR KERÜLT. A DÉL-DUNÁNTÚL 3 MEGYÉJÉBE, A

¹⁰⁶ Vadkerty 2001, 303–304.; Kugler 1996, 48–49.

¹⁰⁷ Gyivicsán – Krupa 1998, 104.; Tilkovszky 1998, 144.

¹⁰⁸ Balogh 1991, 39–51.

KITELEPÍTETT NÉMETEK HELYÉBE ÖSSZESEN 83 821 MAGYAR TELEPES ÉRKEZETT, KÖZTÜK 17 356 FELVIDÉKI MAGYAR ÉS 13 453 BUKOVINAI SZÉKELY. A KÉNYSZERMIGRÁCIÓ ÉS A KÜLÖNBÖZŐ KORLÁTOZÓ INTÉZKEDÉSEK NYOMÁN KIALAKULT HELYZET NEMCSAK A TÖBBSÉGI MAGYARSÁG ÉS A NEMZETI KISEBBSÉGEK KÖZÖTT OKOZOTT SZÁMOS KONFLIKTUSHELYZETET, HANEM BIZONYOS ESETEKBEN A KÜLÖNBÖZŐ MAGYAR MIGRÁNS CSOPORTOK IS BIZALMATLANUL VISZONYULTAK EGYMÁSHOZ. A HATÁRON TÚLRÓL ÁTTELEPÜLŐKET NEMCSAK A HELYBEN LAKÓ NÉMETEK, HANEM A TÉRSÉGBEN ÉLŐ, VAGY AZ ORSZÁG MÁS VIDÉKEIRŐL IDE KÖLTÖZŐ HAZAI MAGYAR LAKOSSÁG IS FENNTARTÁSOKKAL FOGADTA.¹⁰⁹

A NÉMET KITELEPÍTÉS A TÖBBI MAGYARORSZÁGI NEMZETISÉG KÖRÉBEN IS FÉLELMET KELTETT. MEGALAPOZATLAN HÍREK TERJEDTEK EL MÁS KISEBBSÉGEK, ROMÁNOK, SZLOVÉNEK, VAGY AZ ITT MARADT SZLOVÁKOK TELJES KITELEPÍTÉSÉRŐL. A KIALAKULT HELYZETBEN A NEMZETISÉGI LAKOSSÁG EGY JELENTŐS RÉSZE IGYEKEZETT ELHALLGATNI, ELLEPLEZNI NEMZETISÉGI HOVATARTOZÁSÁT. A KÖVETKEZŐ NÉPSZÁMLÁLÁSOK SORÁN SZÁMOS KISEBBSÉGI LAKOS MAGYAR NEMZETISÉGŰNEK VALLOTTA MAGÁT. AZ ANYANYELVÜKET IS (FŐLEG A NÉMETEK KÖZÜL) SOKAN MAGYARKÉNT HATÁROZTÁK MEG, ÉS A VALÓDI ANYANYELVET CSAK A BESZÉLT IDEGEN NYELVEK KÖZÖTT EMLÍTETTÉK, DE VOLTAK, AKIK MÉG OTT SEM. MINDENNEK AZ VOLT A KÖVETKEZMÉNYE, HOGY AZ 1949. ÉVI NÉPSZÁMLÁLÁS SORÁN AZ ELŐZŐ, 1941-ES ÖSSZEÍRÁSHOZ KÉPEST 641 636 FŐRŐL 107 371 FŐRE (83%-KAL) CSÖKKENT A MAGUKAT NEMZETISÉGI ANYANYELVŰNEK VALLÓK ARÁNYA. UGYANILYEN ARÁNYBAN CSÖKKENT A NEMZETISÉGI KÖTÖDÉST VÁLLALÓK ARÁNYA IS (370 173 FŐRŐL 62 561 FŐRE).¹¹⁰

1949-BEN MINDÖSSZE 22 455 FŐ VALLOTTA MAGÁT NÉMET ANYANYELVŰNEK, 25 988 SZLOVÁKNAK, 30 054 DÉLSZLÁVNAK, 14 713 ROMÁNNAK. EZ AZ 1941-ES ADATOKNAK A NÉMETEK ESETÉBEN MINDÖSSZE 4,7%-A, A SZLOVÁKOKNÁL PEDIG 34%-A. A MIGRÁCIÓS FOLYAMATOK ÖNMAGUKBAN NEM INDOKOLTAK EKKORA VISSZAESÉST. KÜLÖNÖSEN, HOGY A KSH A NAPI NYELVHASZNÁLATRA ALAPOZÓ BECSLÉSÉBEN MINTEGY 230 000 NÉMET, 120 000 SZLOVÁK, 90 000 DÉLSZLÁV ÉS 30 000 ROMÁN LAKOSSAL SZÁMOLT. A NEMZETISÉGHEZ VALÓ TARTOZÁST VÁLLALÓK SZÁMA A SZERB ÉS A ROMÁN KISEBBSÉG ESETÉBEN KIS MÉRTÉKBEN EMELKEDETT, AZ ÖSSZE TÖBBI NEMZETISÉG ESETÉBEN JELENTŐSEN CSÖKKENT. AZ ANYANYELVHEZ HASONLÓAN A NEMZETI HOVATARTOZÁSRA VONATKOZÓ ADATOKNÁL IS A NÉMETEK ESETÉBEN A LEGNAGYOBB A VISSZAESÉS, 302 198 FŐRŐL 2617 FŐRE.¹¹¹

AZ 1950. MÁRCIUS 25-ÉN KIADOTT MINISZTERTANÁCSI RENDELET (84/1950. SZ.) A MAGYARORSZÁGI NÉMETEKSEL KAPCSOLATBAN MINDEN KORÁBBI KÉNYSZERINTÉZKEDÉST ÉS JOGKORLÁTOZÁST HATÁLYON KÍVÜL HELYEZETT. A KÁRPÓTLÁST VAGY AZ ELKOBZOTT VAGYON VISSZASZÁRMAZTATÁSÁT ÁTFOGÓAN

¹⁰⁹ Füzes 1990, 42–43.; Kugler 1996, 59.

¹¹⁰ Erős 2001, 74–75.; Bindorffer 2011, 56–57

¹¹¹ Föglein 2006, 44–48.; Mészáros – Fóti 1995, 22.

NEM RENDEZTE. ELVE A LEHETŐSÉGGEL 10 553 KITELEPÍTETT KÉRTE HIVATALOSAN A VISSZAKÖLTÖZÉS ENGEDÉLYEZÉSÉT, MINTEGY TOVÁBBI 10 000 FŐ PEDIG TITOKBAN VISSZASZÖKÖTT. A KIS CSOPORTOKBAN VISSZATÉRŐK AZONBAN EREDETI LAKHELYÜKRE, FOGLALKOZÁSUKBA MÁR NEM TUDTAK VISSZAKERÜLNI. ÁLTALÁBAN A MAGYAR TÖBBSÉGŰ VÁROSOK IPARVÁLLALATAI, BÁNYÁI KÍNÁLTAK MEGÉLHETÉSI LEHETŐSÉGET, FALUN PEDIG AZ ETNIKAILAG VEGYES ÖSSZETÉTELŰ SZÖVETKEZETEK. MINDEZ ERŐS ASSZIMILÁCIÓS HATÁST GYAKOROLT.¹¹²

AZ 1949 UTÁN KIÉPÜLŐ SZOVJET TÍPUSÚ RENDSZER ÚJABB GAZDASÁGI, TÁRSADALMI ÉS POLITIKAI KÉNYSZERINTÉZKEDÉSEKKEL TOVÁBB KORLÁTOZTA A NEMZETISÉGI LÉT FELTÉTELEIT. A SZTÁLINI IDEOLÓGIA ELUTASÍTOTTA, HOGY A NEMZETI KÖTELEK PROGRESSZÍV KÖZÖSSÉGSZERVEZŐ TÉNYEZŐ. A HIVATALOS NEMZETISÉGPOLITIKÁBAN AZ AUTOMATIZMUS ELVE ÉRVÉNYESÜLT, AMELY A NEMZETISÉGEK GYORS TÁRSADALMI, GAZDASÁGI ÉS FOKOZATOS KULTURÁLIS BEOLVADÁSÁVAL SZÁMOLT. AZ ANYANYELV HASZNÁLATÁT NEM KORLÁTOZTÁK, MINDEN MÁS TÉREN AZONBAN A KÖZPONTILAG PREFERÁLT „SZOCIALISTA ÉRTÉKEKNEK” KELLET ÉRVÉNYESÜLNIÜK.

A SZOVJETUNIÓ ÉS JUGOSZLÁVIA KÖZÖTT KIALAKULÓ POLITIKAI ELLENTÉT NYOMÁN, SZTÁLIN NYOMÁSÁRA A MAGYAR KORMÁNY MEGSZAKÍTOTTA A KAPCSOLATAIT A DÉLSZLÁV ÁLLAMMAL. A HAZAI DÉLSZLÁV KISEBBSÉGEKET ETTŐL KEZDVE MEGBÍZHATATLANNAK TEKINTETTÉK. A DÉLI HATÁR MENTÉN, 60-80 KM-ES SÁVBAN MÁR 1948-BAN INTERNÁLÁSOK KEZDŐDTEK A SZERB ÉS HORVÁT LAKOSSÁG KÖRÉBEN. 1950 ELEJÉN PEDIG ÖSSZEÍRTÁK A TELJES DÉLSZLÁV LAKOSSÁGOT. TÖMEGES MÉTERETEKET ÖLTÖTT A HELYI KISEBBSÉGIK ÁTTELEPÍTÉSE AZ ORSZÁG BELSŐ KÖRZETEIBEN LÉTESÍTETT TÁBOROKBA, KÉNYSZERLAKÓHELYEKRE.¹¹³

EZZEL PÁRHUZAMOSAN A HATÁRMENTI RÉGIÓ ETNIKAI VISZONYAINAK MEGVÁLTOZTATÁSÁRA MAGYAR BETELEPÍTÉSEK KEZDŐDTEK. KÖZPONTI INTÉZKEDÉSEKKEL A SZOMSZÉDOS ORSZÁGOKHOZ HASONLÓAN EGYFAJTA MESTERSÉGES KOLONIALIZÁCIÓRA KERÜLT SOR. A TÉRSÉGBE ELSŐSORBAN KÖZALKALMAZOTTAK ÉS IPARI MUNKÁSOK ÉRKEZTEK. A TÁBOROKBÓL ÉVEK MÚLTÁN KISZABADULÓ DÉLSZLÁV LAKOSOK KÉSŐBB SEM TÉRHETTEK VISSZA EREDETI LAKÓHELYIKRE, CSAK A HATÁRTÓL TÁVOLABB TELEPEDHETTEK LE. JELENTŐSEN CSÖKKENT A NEMZETISÉGI OKTATÁSI INTÉZMÉNYEK SZÁMA, A DÉLSZLÁV ISKOLÁKBAN EGYSÉGES SZERB OKTATÁSI NYELVET VEZETTEK BE. A HATÁR MENTI RÉGIÓKBAN FELGYORSULT A SZÖVETKEZETEK SZERVEZÉSE. MINDEN MEZŐGAZDASÁGI ÉS IPARI TULAJDONT IGYEKEZTEK MINÉL ELŐBB TÁRSADALMI (ÁLLAMI) ELLENŐRZÉS ALÁ VENNİ.¹¹⁴

HÁTRÁNYOSAN BEFOLYÁSOLTA A NEMZETISÉGI KÖZÖSSÉGEK ÉLETÉT, ETNIKAI IDENTITÁSUK ÉS KULTURÁLIS HAGYOMÁNYAUK MEGŐRZÉSÉT, AZ EGYHÁZAK ELLEN 1948-TÓL INDULÓ POLITIKAI TÁMADÁS,

¹¹² Tóth 1993, 192.

¹¹³ Fehér 1993, 147–148.

¹¹⁴ Keményfi 2003, 34.

A FELEKEZETI ISKOLÁK ÁLLAMOSÍTÁSA, AZ EGYHÁZAK TÁRSADALMI TEVÉKENYSÉGÉNEK KORLÁTOZÁSA, A PAPSÁG ÜLDÖZÉSE. EZ ELSŐSORBAN A SZERBEK ÉS ROMÁNOK SZÁMÁRA JELENTETT KOMOLY TÖRÉST, HISZEN AZ ORTODOX EGYHÁZNAK KIEMELT SZEREPE VOLT A NEMZETISÉGI KULTÚRA ÁPOLÁSÁBAN, AZ ÖNAZONOSSÁGTUDAT FENNTARTÁSÁBAN. AZ INTÉZKEDÉSEKET AZONBAN MÁS FELEKEZETEK HÍVEI IS MEGSZENVEDTÉK. A PÁLOS REND KIUTASÍTÁSA ELSŐSORBAN A HAZAI LENGYELEK SZÁMÁRA JELENTETT ÉRZÉKENY VESZTESÉGET. AZ ÖRMÉNY KATOLIKUS EGYHÁZKÖZSÉG TEVÉKENYSÉGÉNEK KORLÁTOZÁSÁVAL A SZÓRVÁNYBAN ÉLŐ ÖRMÉNYEK A KÖZÖSSÉGI ÉLET ÉS A HAGYOMÁNYŐRZÉS LEGFONTOSABB INTÉZMÉNYÉT VESZÍTETTÉK EL.¹¹⁵

HASONLÓKÉPPEN SÚLYOSAN ÉRINTETTE A NEMZETISÉGI KÖZÖSSÉGEKET A TÁRSADALMI EGYESÜLETEK, CIVIL SZERVETEK TÖMEGES FELSZÁMOLÁSA. ENNEK KÖVETKEZTÉBEN SZÁMOS KISTELEPÜLÉS MŰVELŐDÉSI LEHETŐSÉG, KULTURÁLIS INFRASTRUKTÚRA NÉLKÜL MARADT, ÉS EGYBEN MEGSZÜNT A NYELVGYAKORLÁS, A HAGYOMÁNYÁPOLÁS LEGFONTOSABB KÖZEGE IS. A NAGYOBB LÉTSZÁMÚ NEMZETISÉGEK (SZLOVÁKOK, DÉLSZLÁVOK, ROMÁNOK, ÉS 1954-TŐL A NÉMETEK) ORSZÁGOSAN SZERVEZETTEL RENDELKEZTEK. EZEK AZONBAN ÁLTALÁBAN CSAK EGY SZÜKEBB KÖRŰ VEZETŐ TESTÜLETBŐL ÁLLTAK, HELYI HÁLÓZATTAL NEM RENDELKEZTEK, HIÁNYZOTT AZ ÖNÁLLÓSÁGUK, ÖNKORMÁNYZATISÁGUK, CSAK NÉHÁNY KULTURÁLIS RENDEZVÉNY RÉVÉN REPREZENTÁLTÁK MAGUK.

AZ 1949-BEN INDULÓ ÁTFOGÓ SZÖVETKEZET SZERVEZÉS SZINTÉN KOMOLY NEGATÍV HATÁST GYAKOROLT A HAZAI KISEBBSÉGEK HELYZETÉRE. A HATALOM NEM ENGEDÉLYEZTE ETNIKAILAG HOMOGÉN SZÖVETKEZETEK LÉTREHOZÁSÁT. A VEGYES ETNIKAI ÖSSZETÉTEL KIALAKÍTÁSÁNÁL NEMCSAK A HELYI LAKOSSÁGOT HASZNÁLTÁK FEL, HANEM A VEZETŐK EGY RÉSZÉT, ILLETVE A GÉPÁLLOMÁSOK SZEMÉLYZETÉT IS GYAKRAN MÁS TÉRSÉGBŐL IRÁNYÍTOTTÁK ÁT. AZ 1950-ES ÉVEK VÉGÉN MEGINDULT A SZÖVETKEZESÍTÉS MÁSODIK HULLÁMA, AMELY GYAKORLATILAG TELJESSÉ TETTE A KOLLEKTÍV GAZDÁLKODÁST. A SZÖVETKEZETEK LÉTREHOZÁSÁVAL ELTŰNT A FALUBÓL AZ A MÓDOSABB GAZDA RÉTEG, AMELY ANYAGIAKKAL ÉS TÁRSADALMI PRESZTÍZSÉVEL IS KOMOLY SZEREPET VÁLLALT A KULTURÁLIS SAJÁTOSságOK ŐRZÉSÉBEN, A KÖZÖSSÉGEK ÖSSZETARTÁSÁBAN. A CSALÁDI GAZDÁLKODÁS, AZ IPARI ÉS KERESKEDELMI VÁLLALKOZÁSOK FELSZÁMOLÁSÁVAL MEGSZÜNT A NEMZETISÉGI NYELVEK SZAKMAI, MUNKASZERVEZÉSI VAGY KÖZÖSSÉGI KOMMUNIKÁCIÓS FUNKCIÓJA, ÉS HASZNÁLATUK VÉGÉRVÉNYESEN VISSZASZORULT A MAGÁNSZFÉRÁBA.¹¹⁶

AZ ETNIKAI TEREK BOMLÁSA SZEMPONTJÁBÓL, AZ ALFÖLDI, NAGY KITERJEDÉSŰ TANYÁS VIDÉKEKEN A SZÖVETKEZETEK SZERVEZÉSÉVEL PÁRHUZAMOSAN FOLYÓ TANYAKÖZPONTOSÍTÁS IS NAGY SZEREPET JÁTSZOTT AZ INTÉZKEDÉS NYOMÁN UGYAN MAGASABB SZINTŰ SZOLGÁLTATÁST NYÚJTÓ HELYI CENTRUMOK (FALUMAGOK) JÖTTEK LÉTRE, DE GYAKRAN KÜLÖNBÖZŐ ETNIKUMOKAT KÖLTÖZTETTEK

¹¹⁵ Avedikian – Dzsotjánne Krajcsír 1998, 8–10.

¹¹⁶ Gyivicsán – Krupa 1998, 21–22.; Tóth 2003, 209–210.

ÖSSZE, AMI NAGYMÉRTÉKBEN BEFOLYÁSOLTA A LAKOSSÁG KULTURÁLIS ÉS VALLÁSI KÖTÖDÉSEINEK ALAKULÁSÁT.

EGY-EGY KISEBBSÉG HELYZETÉT GYAKRAN KÜLSŐ POLITIKAI TÉNYEZŐK BEFOLYÁSOLTÁK. AZ 1958-BAN MEGKÖTÖTT MAGYAR-BOLGÁR ÁLLAMKÖZI EGYEZMÉNY MEGSZÜNTETTE A KETTŐS ÁLLAMPOLGÁRSÁGOT. AZ ELSŐSORBAN BUDAPEST, MISKOLC ÉS PÉCS TÉRSÉGÉBEN ÉLŐ HAZAI BOLGÁROKNAK GYAKORLATILAG VÁLASZTANIUK KELLETT A REPATRIÁLÁS, VAGY A MAGYARSÁGBA VALÓ BEOLVADÁS KÖZÖTT. AZ ORSZÁG EGYETLEN RUSZIN TÖBBSÉGŰ TELEPÜLÉSÉT (KOMLÓSKA) A KISEBBSÉGPOLITIKA FELADATAINAK LEEGYSZERŰSÍTÉSE ÉRDEKÉBEN, A HELYI LAKOSSÁG TÉNYLEGES ETNIKAI HOVATARTOZÁSÁT FIGYELMEN KÍVÜL HAGYVA, A HATÓSÁGOK SZLOVÁK KÖZSÉGNEK NYILVÁNÍTOTTÁK. A TELEPÜLÉSEN SZLOVÁK TANNYELVŰ ISKOLÁT LÉTESÍTTEK.¹¹⁷

A GÖRÖG POLGÁRHÁBORÚ IDŐSZAKÁBAN MINTEGY 10-12 000 MENEKÜLTET FOGADOTT BE AZ MAGYARORSZÁG. A HAZAI GÖRÖGSÉG EKKORRA MÁR JÓRÉSZT ASSZIMILÁLÓDOTT. BUDAPESTEN EGY KÜLÖN KOLÓNIÁT HOZTAK LÉTRE, A DOHÁNYGYÁR TERÜLETÉN 400 CSALÁD RÉSZÉRE ALAKÍTOTTAK KI LAKÓÉPÜLETEKET. TOVÁBBI 400 CSALÁD RÉSZÉRE EGY ÚJ FALUT (BELOIANNISZ) ÉPÍTETTEK. AZ IDE KÖLTÖZŐK A HELYI SZÖVETKEZETBEN, ILLETVE A KÖRNYEZŐ VÁROSOK (ERCSI, SZÁZHALOMBATTA, DUNAÚJVÁROS) IPARI ÜZEMEIBEN KAPTAK MUNKÁT. A MENEKÜLTEK KEZDETBE VISZONYLAG ZÁRT KÖZÖSSÉGBEN ÉLTEK, RÉSZBEN POLITIKAI OKOKBÓL, RÉSZBEN A NYELVI NEHÉZSÉGEK MIATT. VALÓDI NEMZETISÉGI KÖZÖSSÉGEK AZONBAN EGYIK HELYEN SEM ALKOTTAK, MERT A CSALÁDOK GÖRÖGORSZÁG KÜLÖNBÖZŐ LEGKÜLÖNBÖZŐBB RÉGIÓIBÓL ÉRKEZTEK, SZOKÁSAIK, HAGYOMÁNYAIK JELENTŐSEN KÜLÖNBÖZTEK EGYMÁSTÓL. HELYZETÜK INKÁBB A POLITIKAI EMIGRÁNSOKÉRA EMLÉKEZTETETT, MINT SEM EGY NEMZETI KISEBBSÉGRE. A KÖVETKEZŐ ÉVEKBEN SOKAN ELHAGYTÁK AZ ORSZÁGOT, TOVÁBB UTAZTAK NYUGAT-EURÓPÁBAN, ILLETVE AZ OTTHONI VISZONYOK NORMALIZÁLÓDÁSA UTÁN REPATRIÁLTAK.¹¹⁸

A KSH STATISZTIKAI BECSLÉSEN ALAPULÓ ADATAI SZERINT 1955-BEN 370 000 FŐ NEMZETISÉGI ÉLT AZ ORSZÁGBAN, KÖZTÜK 220 000 NÉMET, 60 000 SZLOVÁK, 45 000 DÉLSZLÁV, 15 000 ROMÁN. A NEMZETISÉGI SZÖVETSÉGEK ENNÉL SOKKAL NAGYOBBRA, 550 000 FŐRE BECSÜLTÉK A NEMZETI KISEBBSÉGEK LÉTSZÁMÁT (250 000 NÉMET, 150 000 SZLOVÁK, 80 000 DÉLSZLÁV, 25 000 ROMÁN). EZEK ADATOK, FŐLEG A SZLOVÁKOKRA ÉS A DÉLSZLÁVOKRA VONATKOZÓ SZÁMOK AZONBAN ERŐSEN ELTÚLZOTTAK VOLTAK.¹¹⁹

AZ 1950-ES ÉVEK KÖZEPÉN A 3257 MAGYARORSZÁGI TELEPÜLÉSBŐL CSAK 323 KÖZSÉGBEN (222 NÉMET, 52 DÉLSZLÁV, 34 SZLOVÁK, 7 ROMÁN) VOLT 20%-FELETT A NEMZETISÉGEK ARÁNYA. ORSZÁGOSAN 82 TELEPÜLÉST TARTOTTAK NYÍLVÁN, AHOL A NEMZETISÉGEK TÖBBSÉGET ALKOTTAK,

¹¹⁷ Gjurov 1998, 17–18.; Popovics 2001, 211–212.

¹¹⁸ Caruha 1998, 18–19.

¹¹⁹ Szarka 2004, 86.; Föglein 2006, 44–48.

ARÁNYUK MEGHALADTA AZ 50%-OT (42 NÉMET, 22 DÉLSZLÁV, 14 SZLOVÁK ÉS 3 ROMÁN). A NEMZETISÉGI IDENTITÁS MEGŐRZÉSE SZEMPONTJÁBÓL ELSŐSORBAN ITT VOLTAK KEDVEZŐEK A FELTÉTELEK. A LEGTÖBB NEMZETISÉGI TELEPÜLÉS, 119 KÖZSÉG BARANYA MEGYE TERÜLETÉRE ESETT, TOLNÁBAN 44, KOMÁROM ÉS PEST MEGYÉBEN 22-22 ILYEN TELEPÜLÉS VOLT. A ROMÁNOK 60%-A BÉKÉS MEGYÉBEN ÉLT, ÉS OTT LAKOTT A SZLOVÁKOK 50%-A IS. A DÉLSZLÁVOK ELSŐSORBAN BARANYA, BÁCS-KISKUN ÉS VAS MEGYE TERÜLETÉN VOLTAK JELEN, A NÉMETEK TÖBBSÉGE PEDIG BARANYA, TOLNA, BÁCS-KISKUN ÉS PEST MEGYÉK EGYMÁSHOZ KÖZELI RÉGIÓIBAN LAKOTT.¹²⁰

A NEMZETISÉGEK HAGYOMÁNYOS AGRÁR JELLEGE EBBEN AZ IDŐSZAKBAN IS VÁLTOZATLAN MARADT. A MEZŐGAZDASÁGBÓL ÉLT A HAZAI ROMÁN TÁRSADALOM 94%-A, A DÉLSZLÁVOK 85%-A, A SZLOVÁKOK 66%-A ÉS A NÉMETEK 63%-A. AZ 1950-ES ÉVEK ERŐLTETETT IPARFEJLESZTÉSE, VÁROSÉPÍTÉSE JELENTŐS SZÁMÚ NEMZETISÉGI MUNKAERŐT VONZOTT. ÖSZTÖNÖZTE A VÁROSBA VÁNDORLÁST A SZÖVETKEZETESÍTÉS, A PARASZTSÁGRA NEHEZEDŐ BESZOLGÁLTATÁSI KÖTELEZETTSÉG, ÉS A MÓDOSABB BIRTOKOSOK (KULÁKOK) ELLENI POLITIKAI FELLÉPÉS IS. A NEMZETISÉGEK KÖRÉBEN AZONBAN AZ IPARI MUNKÁSSÁG ARÁNYA CSAK NAGYON LASSAN EMELKEDETT, MERT A VÁROSBA KÖLTÖZŐK ÁLTALÁBAN GYORSAN ASSZIMILÁLÓDTAK, DE LEGALÁBBIS IGYEKEZTEK ELHALLGATNI, LEPLEZNI ETNIKAI KÖTÖDÉSÜKET. ÍGY A NEMZETISÉGI HOVATARTOZÁST VÁLLALÓK TÖBBSÉGE VÁLTOZATLANUL A FALUSI LAKOSSÁG KÖRÉBŐL KERÜLT KI. EZEK A FOLYAMATOK AZONBAN SÚLYOSAN ÉRINTETTÉK A KORÁBBAN AUTONÓM PARASZTI (FALUSI) TÁRSADALMAT. A ZÁRT ETNIKAI KÖZÖSSÉGEK GYORSULÓ ÜTEMBEN BOMLOTTAK. A NAGYARÁNYÚ VÁROSBA VÁNDORLÁS (EGY ÉVTIZED ALATT A SZLOVÁKOK 28%-A KÖLTÖZÖTT VÁROSBA) ALAPVETŐEN MEGVÁLTOZTATTA AZ ETNIKAI ARÁNYOKAT, ÉS GYORSÍTOTTA TÖBBSÉGI NEMZETBE VALÓ RÉSZLEGES VAGY TELJES BEOLVADÁST.¹²¹

¹²⁰ Tóth 2003, 34., 203.

¹²¹ Kocsis 1996, 90; Tátrai 2006, 280.

A MAGYARORSZÁGI NEMZETISÉGEK LÉTSZÁMA ANYANYELV ÉS NEMZETISÉG SZERINT¹²²

	1941	1949	1960	1970	1980	1990
NÉMET						
ANYANYELV	475 491	22 455	50 765	35 594	31 231	37 511
NEMZETISÉG	302 198	2617	8640	-	11 310	30 824
SZLOVÁK						
ANYANYELV	75 877	25 988	30 690	21 176	16 054	12 745
NEMZETISÉG	16 677	7808	14 340	-	9101	10 459
ROMÁN						
ANYANYELV	14 142	14 713	15 787	12 624	10 141	8730
NEMZETISÉG	7565	8500	12 326	-	8874	10 740
HORVÁT						
ANYANYELV	37 885	20 423	33 014	21 855	20 484	17 577
NEMZETISÉG	4177	4106	14 710	-	13 895	13 570
SZERB						
ANYANYELV	5442	5158	4583	7989 (3784)	3426	2953
NEMZETISÉG	3629	4190	3888	-	2805	2905
SZLOVÉN						
ANYANYELV	4816	4473	**	*** (4205)	3142	2627
NEMZETISÉG	2058	666	-	-	1731	1930
FŐBB NEMZETISÉGEK ÖSSZESEN						
ANYANYELV	613 653	93 210	134 839	103 * 443	84 478	82 134
NEMZETISÉG	336 304	27 887	53 904*	-	47 716	70 428
NEM MAGYAR NEMZETISÉGŰ ÖSSZESEN						
ANYANYELV	641 636	107 371	149 373	120 905	101 650	104 222
NEMZETISÉG	370 173	62 561	67 648	-	64 085	90 068

*A SZLOVÉN NÉLKÜL

**NINC S ADAT (A SZLOVÉN AZ EGYÉB KATEGÓRIÁBAN SZEREPELT)

***A SZLOVÉNT A SZERBBEL KÖZÖSEN VETTÉK FEL (UTÓLAG BONTOTTÁK SZÉT)

¹²² Az 1990. évi népszámlálás 1993. 30., 34.

A KÖZVETLEN POLITIKAI FENYEGETETTSÉG MEGSZÜNÉSÉNEK KÖSZÖNHETŐEN AZ 1960-AS NÉPSZÁMLÁLÁS IDEJÉN VALAMELYEST EMELKEDETT A MAGUKAT NEMZETISÉGI KÖTÖDÉSŰNEK, ILLETVE ANYANYELVŰNEK VALLÓK SZÁMA. 134 839 FŐ NYILATKOZOTT NEMZETISÉGI ANYANYELVRŐL, ÉS 53 904 FŐ JELEZTE A NEMZETISÉGI HOVATARTOZÁSÁT. A NÉMETEK ESETÉBEN AZ ANYANYELV VÁLLALÁSA 1949-HEZ KÉPEST A KÉTSZERESÉRE, A NEMZETISÉG BEVALLÁSA A HÁROMSZOROSÁRA NŐTT (50 765 FŐ ÉS 8640 FŐ), DE MÉG ÍGY IS CSAK TÖREDÉKÉT TETTE KI A NÉMETEK BECSÜLT SZÁMÁNAK. A TÖBBI NEMZETISÉG ESETÉBEN KISEBB MÉRTÉKŰ EMELKEDÉS, A SZERBEKNÉL ENYHE CSÖKKENÉS VOLT MEGFIGYELHETŐ.¹²³

AZ 1960-AS ÉVEKBEN NAGY TÖMEGEKET MOZGATÓ MIGRÁCIÓS HULLÁMOKRA MÁR NEM KERÜLT SOR, A HÁTTÉRBE ZAJLÓ DEMOGRÁFIAI FOLYAMATOK AZONBAN HOSSZABB TÁVON FOLYAMATOSAN ALAKÍTOTTÁK, FOKOZATOSAN SZŰKÍTETTÉK A KORÁBBI ETNIKAI TERET. A KISEBBSÉGPOLITIKÁBAN AZ EGYSÉGES „SZOCIALISTA” NEMZET KIALAKÍTÁSA KAPOTT HANGSÚLYT. A NEMZETISÉGEKET CSAK SAJÁTOS KULTURÁLIS SZÍNFOLTNAK TEKINTETTE A HATALOM. A KOMMUNISTA PÁRT IRÁNYÍTÁSA ALATT MŰKÖDŐ NEMZETISÉGI SZÖVETSÉGEK MAGUK IS ELÍTÉLTÉK A TÁRSADALMI ÉS KULTURÁLIS KÜLÖNÁLLÁSHOZ, SAJÁTOS HAGYOMÁNYOKHOZ VALÓ ELTÖKÉLT RAGASZKODÁST, ÉS ELFOGADTÁK A FOKOZATOS ASSZIMILÁCIÓ ÚTJÁT.

A FALUSI KÖZÖSSÉGEK BOMLÁSA, A LAKOSSÁG VÁROSBA KÖLTÖZÉSE TOVÁBB FOLYTATÓDOTT. EZT A FOLYAMATOT A KORMÁNYZAT FOGLALKOZTATÁSI ÉS SZOCIÁLPOLITIKAI INTÉZKEDÉSEI IS ERŐSÍTETTÉK. NAGYARÁNYÚ LAKÁSEPÍTKEZÉSEK KEZDŐDTEK. AZ ÚJ LAKOSOK A VÁROSOK SZÉLÉN KIALAKÍTOTT LAKÓTELEPEK EMELETES HÁZAIBA KÖLTÖZTEK, AHOL A KÜLÖNBÖZŐ HELYEKRŐL, ELTÉRŐ KULTURÁLIS KÖZEGBŐL ÉRKEZŐK GYORSAN ÁTVETTÉK A TÖBBSÉGI SZOKÁSOKAT. A FALVAKBAN MARADÓK KÖZÖTT IS MEGNŐTT AZ INGÁZÓK ARÁNYA, AKIK AZ EGÉSZ NAPOT, VAGY AKÁR AZ EGÉSZ HETET VÁROSI MUNKAHELYEKEN, TÖBBSÉGI ETNIKAI KÖRNYEZETBEN TÖLTÖTTÉK. ENNEK NYOMÁN SZÉLES KÖRBEN TERJEDT A NYELVVÁLTÁS, ÚJ ÉRTÉKEK, NORMÁK, ÉLETMÓD ÁTVÉTELE. A GYORS URBANIZÁCIÓ ELLENÉRE A NEMZETISÉGI LAKOSSÁG TÖBBSÉGE VÁLTOZATLANUL FALUSI LAKOS MARADT. ARÁNYUK A ROMÁNSÁG ESETÉBEN 89%, A DÉLSZLÁVOKNÁL 85%, A NÉMETEKNÉL 77%, A SZLOVÁKOKNÁL 71% KÖRÜL ALAKULT. JELENTŐS VÁLTOZÁSOK KÖVETKEZTEK BE A FALVAK NAGY RÉSZÉBEN IS (IPARTELEPÍTÉS, VÁROSI AGGLOMERÁCIÓ, INGÁZÁS). EZEK A TELEPÜLÉSEK MÁR NEM EGY-EGY NEMZETISÉG ZÁRT KÖZÖSSÉGEI VOLTAK, HANEM VEGYES LAKOSSÁGÚ TELEPÜLÉSEK, AHOL ÁTALAKULT AZ ÉLETFORMA, ÉS FOLYAMATOS BE- ÉS KITELEPÜLÉS ZAJLOTT.¹²⁴

1960-TÓL MEGSZÜNT A NEMZETISÉGI ANYANYELVEN TÖRTÉNŐ OKTATÁS, AZ ISKOLÁKAT VEGYES TANNYELVŰVÉ SZERVEZTÉK ÁT. A FIATALOK TÖBBSÉGE VALÓBAN NEM BESZÉLTE JÓL AZ ANYANYELVÉT,

¹²³ Bindorffer 2011, 56–57.

¹²⁴ Borbély 1995, 37

AMI MEGNEHEZÍTETTE A TANANYAG ELSAJÁTÍTÁSÁT. A MINDENKIRE KITERJEDŐ KÖTELEZŐ ÁTSZERVEZÉS AZONBAN CSAK SIETTETTE A NYELVVÁLTÁST, ÉS TOVÁBB LAZÍTOTTA A FIATALABB KOROSZTÁLYOK ETNIKAI KÖTÖDÉSÉT. AZ 1960/61-ES TANÉVBEN 31 KÉTNYELVŰ ÁLTALÁNOS ISKOLA (2517 TANULÓ) ÉS 329 A NEMZETISÉGI NYELVET, MINT TANTÁRGYAT OKTATÓ ISKOLA (26 524 TANULÓ) MŰKÖDÖTT AZ ORSZÁGBAN. A NÉMETEK 143, A SZLOVÁKOK 124, A DÉLSZLÁVOK 70, A ROMÁNOK 23 NEMZETISÉGI ISKOLÁVAL RENDELKEZTEK. TOVÁBBI GONDOT OKOZOTT A TANYAI ÉS KISKÖZSÉGI ISKOLÁK KÖRZETESÍTÉSE, AMELY SORÁN A NYELVOKTATÓ ISKOLÁK EGY RÉSZÉT MAGYAR OKTATÁSI INTÉZMÉNYEKBE OLVASZTOTTÁK BE. A KORMÁNYZATI INTÉZKEDÉSEK, AZ ISKOLAI NEHÉZSÉGEK, ÉS AZ ASSZIMILÁCIÓ ELŐRE HALADÁSA FOLYTÁN 10 ÉV ALATT A KÉT TANNYELVŰ ISKOLÁK SZÁMA 28%-KAL, A DIÁKJAİK SZÁMA 24%-KAL CSÖKKENT.¹²⁵

AZ 1970-ES NÉPSZÁMLÁLÁS A KORÁBBAN MEGFIGYELT TRENDEKET IGAZOLTA, VAGYIS A NEMZETISÉGI LAKOSSÁG LASSÚ, DE FOLYAMATOS FOGYÁSÁT. CSAK A SZERBEK ADATAI VOLTAK A KORÁBBIAKHOZ KÉPEST KIUGRÓAN MAGASAK, ENNEK AZONBAN AZ ADATFELVÉTELLEL KAPCSOLATOS ADMINISZTRATÍV INTÉZKEDÉS VOLT AZ OKA, AMI ALAPJÁN A SZERBEKET A SZLOVÉNEKKEL KÖZÖSEN VETTÉK SZÁMBA.

AZ 1970-ES ÉVEK FOLYAMÁN AZONBAN BIZONYOS POZITÍV VÁLTOZÁSOK KÖVETKEZTEK BE A NEMZETISÉGI POLITIKA TERÉN. AZ 1972-ES ALKOTMÁNY AZ EGYÉNI NEMZETISÉGI JOGOK MELLETT A KOLLEKTÍV KISEBBSÉGI JOGOKRA IS KOMOLYABB HANGSÚLYT HELYEZETT. A POLITIKAI VEZETÉS A NEMZETISÉGEKNEK EGYFAJTA „HÍD-SZEREPE” SZÁNT, AMELY ELŐSEGÍTHETI A SZOMSZÉD ORSZÁGOKHOZ VALÓ KÖZELEDÉST. ENNEK NYOMÁN A KORÁBBINÁL TÖBB LEHETŐSÉGET BIZTOSÍTOTTAK A KISEBBSÉGEK SZÁMRA AZ ANYANEMZETTEL VALÓ KAPCSOLATTARTÁSRA. JELENTŐSEN BŐVÜLT A NEMZETISÉGI ISKOLAHÁLÓZAT. AZ EGYSÉGES SZERB NYELVŰ KÉPZÉS HELYETT A HORVÁT TELEPÜLÉSEKEN ISMÉT BEVEZETTÉK A HORVÁT NYELVEN VALÓ OKTATÁST. 1978-BAN BUDAPESTEN LENGYEL TANNYELVŰ ISKOLÁT LÉTESÜLT. 1985-TŐL A VEGYES TANNYELVŰ KÉPZÉS MELLETT MINDEN NEMZETISÉG SZÁMÁRA ÚJRA LEHETŐVÉ VÁLT A TISZTA ANYANYELVI OKTATÁS. AZ 1987/88-AS TANÉVBEN MÁR 661 ISKOLÁBAN FOLYT NEMZETISÉGI KÉPZÉS, 56 980 TANULÓ RÉSZVÉTELÉVEL.¹²⁶

AZ 1980-AS NÉPSZÁMLÁLÁS ELŐZETES NEMZETISÉGI ADATAI OLYAN ALACSONY SZÁMOKAT MUTATTAK, HOGY A NEMZETISÉG LAKTA 506 KÖZSÉGBEN KIEGÉSZÍTŐ FELMÉRÉSRE KERÜLT SOR. AZ ÚGYNEVEZETT TANÁCSI MINŐSÍTÉS SORÁN A HELYI KÖZIGAZGATÁS, ILLETVE A TELEPÜLÉS LAKÓIT JÓL ISMERŐ SZEMÉLYEK FELJEGYEZTÉK AZ EGYES CSALÁDOK NEMZETISÉGI KÖTÖDÉSÉT. HÁROM KATEGÓRIÁT ALKALMAZTAK: EGYÉRTELMŰEN NEMZETISÉGI CSALÁD; NEMZETISÉGILEG VEGYES, DE NYELVILEG NEM ASSZIMILÁLÓDOTT CSALÁD; NYELVILEG ASSZIMILÁLÓDOTT CSALÁD, AHOL AZ ETNIKAI KÖTÖDÉS

¹²⁵ Szarka 2004, 94.; Fehér 1993, 42–43.

¹²⁶ Tilkovszky 1998, 160.; Föglein 2006, 111-112.; Olasz 2010, 174.

KIMUTATHATÓ. AZ ELŐZŐ NÉPSZÁMLÁLÁS IDŐSZAKÁBAN CSAK MEGYEI SZINTE MÁR SOR KERÜLT ILYEN ADATFELVÉTELRE, BARANYA MEGYÉBEN. A MINŐSÍTÉS RÉVÉN 262 700 NEMZETISÉGI LAKOST ÍRTAK ÖSSZE, KÖZÜLÜK 52% AZ ELSŐ, 22% A MÁSODIK ÉS 26% A HARMADIK KATEGÓRIÁBA TARTOZOTT. AZ ÖNBEVALLÁSRA ÉPÜLŐ NÉPSZÁMLÁLÁSI ADATOK UGYANAKKOR MINDÖSSZE 101 650 NEMZETISÉGI ANYANYELVŰ LAKOST REGISZTRÁLTAK, ÉS 64 085 FŐT, AKI MAGÁT VALAMELY NEMZETISÉGHEZ TARTÓZÓNAK TEKINTETTE. A NÉMETEK ESETÉBEN NÉGY ÉS FÉLSZER, A SZLOVÁKOKNÁL HÁROM ÉS FÉLSZER, A DÉLSZLÁVOKNÁL ÉS A ROMÁNOKNÁL KÉTSZER TÖBB NEMZETISÉGI LAKOST MUTATOTT KI A TANÁCSI MINŐSÍTÉS, MINT A NÉPSZÁMLÁLÁSI ADATOK. A KORÁBBI BARANYA MEGYEI MINŐSÍTÉSEL ÖSSZEVETVE MEGÁLLAPÍTHATÓ, HOGY AZ EGYÉRTELMŰEN NEMZETISÉGI CSALÁDOK SZÁMA A 10 ÉV ALATT VALAMENNYI KISEBBSÉG ESETÉBEN 10-15%-KAL CSÖKKENT, AMI JÓL JELEZTE A FOLYAMATOS ASSZIMILÁCIÓT.¹²⁷

A NEMZETISÉGI LAKOSOK DEMOGRÁFIAI VISZONYAI ÉS TELEPÜLÉSTÍPUS SZERINTI MEGOSZLÁSA 1980-AS ÉVEKBEN BIZONYOS MÉRTÉKIG VÁLTOZOTT, DE AZ ALAPVETŐ FALUSI JELLEG TOVÁBBRA IS JELLEMZŐ MARADT. MÍG AZ ORSZÁG ÖSSZLAKOSSÁGÁNAK MINTEGY 38%-A ÉLT KÖZSÉGEKBEN, EZ AZ ARÁNY A NÉMETEK KÖRÉBEN 64%, A SZLOVÁKOKNÁL 61%, A DÉLSZLÁVOKNÁL ÉS A ROMÁNOKNÁL 71% VOLT. A DÉLSZLÁV NÉPEK KÖZÜL A SZERBEKNÉL CSAK 48%, A HORVÁTOKNÁL 77% ÉLT FALUSI TELEPÜLÉSEN.¹²⁸

A NEMZETI KÖZÖSSÉGEKET MEGTARTÓ EGYIK, KORÁBBAN MEGHATÁROZÓ TÉRFORMÁLÓ ERŐ, AZ ENDOGÁM HÁZASSÁGOK ARÁNYA A ROMÁNOKNÁL ÉS A HORVÁTOKNÁL 64%, A SZLOVÉNOKNÁL 60%, A NÉMETEKNÉL 51%, A SZERBEKNÉL 48%, A SZLOVÁKOKNÁL PEDIG CSAK 44% KÖRÜL ALAKULT. A VEGYES HÁZASSÁGOK NAGY SZÁMA IS AZ ASSZIMILÁCIÓ ELŐREHALADÁSÁT, A NEMZETISÉGI IDENTITÁSTUDAT, A KÖZÖSSÉGI HAGYOMÁNYOK, A KULTURÁLIS ÉS FELEKEZETI SZOKÁSOK HÁTTÉRBE SZORULÁSÁT JELEZTE. AHOL AZ ETNIKAI TUDAT, A NYELV ÉS A KULTÚRA VISZONYLAG A RÉGI FORMÁJÁBAN MEGŐRZŐDÖTT, OTT IS NEHÉZSÉGEKBE ÜTKÖZÖTT ANNAK ÁTÖRÖKÍTÉSE A KÖVETKEZŐ GENERÁCIÓRA, MERT ARCHAIKUS JELLEGE MIATT NEHEZEN VOLT ADAPTÁLHATÓ AZ ÚJ VISZONYOKRA, NEM BIZTOSÍTOTT MEGFELELŐ ALAPOT A MEGVÁLTOZOTT KÖRNYEZETBEN VALÓ BOLDOGULÁSHOZ.¹²⁹

A TÁRSADALMI MOZGÁSTÉR BŐVÜLÉSE RÉVÉN, 1980-AS ÉVEKBEN ÉREZHETŐEN FOKOZÓDOTT AZ ÉRDEKLŐDÉS A NEMZETI KÉRDÉSEK IRÁNT, A TÖBBSÉG ÉS A KISEBBSÉGEK KÖRÉBEN EGYARÁNT. MEGNŐTT AZ IGÉNY A NEMZETISÉGI KULTÚRA, A KÖZÖSSÉGI HAGYOMÁNY MEGISMERÉSÉRE ÉS TUDATOS ÁPOLÁSÁRA. EBBE AZOK A FIATALABB KOROSZTÁLYOK IS BEKAPCSOLÓDTAK, AKIK MÁR NEM BESZÉLTÉK A SZÜLEIK NYELVÉT, ÉS NEM GYAKOROLTÁK SAJÁTOS SZOKÁSAIKAT. EZEKBEN A KÖRÖKBEN A NEMZETI IDENTITÁS

¹²⁷ Hoóz – Kepecs – Klinger 1985, 45-47., 72-74.; Keményfi 2004, 93.

¹²⁸ Szarka 1997, 405.; Mészáros – Fóti 1995, 23-26.

¹²⁹ Keményfi 2003, 35.; Györi Szabó 1998, 26-27.

ELSŐDLEGES TÉNYEZŐJÉVÉ A KULTURÁLIS KÖTŐDÉS LÉPETT ELŐ. EZ A FOLYAMAT BIZONYOS MÉRTÉKBEN LASSÍTOTTA A HAGYOMÁNYOS NEMZETISÉGI KÖZÖSSÉGEK TOVÁBBI ERÓZIÓJÁT, STABILIZÁLTA AZ ETNIKAI TÉRSZERKEZET MÉG MEGLÉVŐ HANGSÚLYOSABB KÖRZETEIT. ÚJ JELENSÉGGÉNT, A VÁROSI LAKOSSÁG BIZONYOS CSOPORTJAI IS KEZDTÉK ISMÉT FELFEDEZNI NEMZETISÉGI GYÖKEREIKET. NYELVMŰVELŐ, HAGYOMÁNYŐRZŐ KLUBOK ALAKULTAK. 1982-BEN 88 NEMZETISÉGI KLUB, 99 TÁNCGYÜTTES, 97 ÉNEKKAR, 88 ZENEKAR, 20 SZÍNJÁTSZÓ CSOPORT MŰKÖDÖTT AZ ORSZÁGBAN. A KÖZÖSSÉGI TEREKEN, KULTURÁLIS INTÉZMÉNYEK, UTCANEVEK, EMLÉKTÁBLÁK STB. FORMÁJÁBAN LÁTHATÓVÁ VÁLT A NEMZETISÉGI JELLEG. EZ AZ „URBANIZÁLT” ETNIKAI RENESZÁNSZ AZONBAN A NEMZETISÉGI KÖTŐDÉS HAGYOMÁNYOS FORMÁIHOZ KÉPEST ÚJ MÓDON JELENTKEZETT – NEM EGY BEFELÉ FORDULÓ, ELZÁRKÓZÓ TRADÍCIÓŐRZÉS, HANEM EGY TUDATOSAN VÁLLALT ÉS VALLOTT KETTŐS IDENTITÁS KERETÉBEN. EZ A JELENSÉG VALAMELYEST LASSÍTOTTA AZ ASSZIMILÁCIÓT.¹³⁰

MINDEZT JÓL JELEZTE, HOGY MÍG 1980 ÉS 1990 KÖZÖTT A NEMZETI KISEBBSÉGEK ANYANYELV SZERINTI LÉTSZÁMA, A NÉMETEK KIVÉTELÉVEL VALAMENNYI NEMZETISÉGNÉL SZÁMOTTEVŐEN CSÖKKENT (ÁTLAG 16%-KAL), ADDIG A NEMZETISÉGI HOVATARTOZÁS TEKINTETÉBEN A LÉTSZÁMADATOK (A HORVÁTOK KIVÉTELÉVEL) EMELKEDTEK (ÁTLAG 13%-KAL). KÜLÖNÖSEN ERŐTELJES VOLT A NÉMET ETNIKAI „RENESZÁNSZ”, A NÉMET NEMZETISÉGI LAKOSSÁG SZÁMA TÍZ ÉV ALATT KÖZEL A HÁROMSZOROSÁRA (11 310 FŐRŐL 30 824 FŐRE) EMELKEDETT. AZ ANYANYELV TEKINTETÉBEN TOVÁBBI JELENTŐS, 21%-OS VISSZAESÉST MUTATÓ SZLOVÁKSÁG ETNIKAI TUDATA SZINTÉN NAGY MÉRTÉKBEN ERŐSÖDÖTT, A MAGÁT SZLOVÁKNAK VALLÓK SZÁMA 15%-KAL NÖTT. A NEMZETISÉGI IDENTITÁSTUDAT TEHÁT A KIALAKULT HELYZETBEN FOKOZATOSAN ELVÁLT A NYELVTUDÁSTÓL ÉS A KULTURÁLIS KÖTŐDÉSBEN TALÁLT ÚJ MEGERŐSÍTÉST, LEHETŐSÉGEKET.¹³¹

A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚT KÖVETŐEN, TÖBB ÉVSZÁZADOS GAZDASÁGI, TÁRSADALMI FOLYAMATOK NYOMÁN KIALAKULT, KORÁBBAN VISZONYLAG STABIL NEMZETISÉGI TÉRSZERKEZET JELENTŐS MÉRTÉKBEN MEGBOMLOTT. A NEMZETKÖZI FOLYAMATOK ÁLTAL KIKÉNYSZERÍTETT MIGRÁCIÓ, VALAMINT A BELSŐ POLITIKAI ÉS GAZDASÁGI VÁLTOZÁSOK HATÁSÁRA A NEMZETISÉGI LAKOSOK LÉTSZÁMÁBAN ÉS TÉRBELI ELHELYEZKEDÉSÉBEN ÁTFOGÓ VÁLTOZÁSOK KÖVETKEZTEK BE. AZ ÖSSZLAKOSSÁGON BELÜLI ARÁNYUK A KITELEPÍTÉS, A LAKOSSÁGCSERE, ILLETVE AZ ASSZIMILÁCIÓS HATÁSOK RÉVÉN NÉHÁNY ÉVTIZED ALATT KEVESEBB, MINT A FELÉRE CSÖKKENT. A TULAJDONVISZONYOK VÁLTOZÁSA, A GAZDASÁGI FOLYAMATOKBA TÖRTÉNŐ ÁLLAMI BEAVATKOZÁS, A TELEPÜLÉSSZERKEZET ÁTALAKÍTÁSA ÉS BIZONYOS POLITIKAI KÉNYSZEREK KÖVETKEZTÉBEN A HAGYOMÁNYOS NEMZETISÉGI SZIGETEK FELBOMLOTTAK, FELGYORSULT AZ ELVÁNDORLÁS, A HOMOGÉN NYELVI KÖRZETEK EGYRE INKÁBB SZÓRVÁNY JELLEGŰVÉ

¹³⁰ Tilkovszky 1998, 155., 169.; Fehér 1993, 272.

¹³¹ Az 1990. évi népszámlálás 1993, 30., 34.

VÁLTAK. MINDEZEK A VÁLTOZÁSOK NEGATÍV MÓDON BEFOLYÁSOLTÁK A NEMZETI KISEBBSÉGEK NYELVI, KULTURÁLIS ÁLLAPOTÁT, HAGYOMÁNYAI ŐRZÉSÉT, IDENTITÁSMEGŐRZŐ KÉPESSÉGÉNEK ALAKULÁSÁT IS.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- AVEDIKIAN VIKTÓRIO – DZSOTJÁNNÉ KRAJCSÍR PIROSKA (1998): MAGYARORSZÁGI ÖRMÉNYEK. BUDAPEST, KÖRTÁNC FÜZETEK.
- AZ 1990. ÉVI NÉPSZÁMLÁLÁS (1993): DEMOGRÁFIAI ADATOK I. KÖT. SZERK.: MÉSZÁROS ÁRPÁD. BUDAPEST, KSH.
- BALOGH MIKLÓS (1991): A BUKOVINAI SZÉKELYEK MEGTELEPEDÉSE TOLNA MEGYÉBEN. SZEGED.
- BINDORFFER GYÖRGYI (2001): KISEBBSÉG, POLITIKA, KISEBBSÉGPOLITIKA. BUDAPEST, GONDOLAT – MTA SZOCIOLÓGIAI KUTATÓINTÉZETE
- BORBÉLY ANDRÁS (1995): A MAGYARORSZÁGI ROMÁNOK NYELVHASZNÁLATA A VÁLTOZÁSOK TÜKRÉBEN. *REGIO*, 6. ÉVF. 3. SZ. 34-43.
- BOTTLIK ZSOLT (2005): A SZERB ETNIKAI TÉR VÁLTOZÁSAI A XX. SZÁZADBAN A MAI MAGYARORSZÁG TERÜLETÉN. *KISEBBSÉGGUTATÁS*, 2005/2. 222-228.
- CARUHA VANGELIÓ (1998): MAGYARORSZÁGI GÖRÖGÖK. BUDAPEST, KÖRTÁNC FÜZETEK.
- ERŐS FERENC (2001): AZ IDENTITÁS LABIRINTUSAI. NARRATÍV KONSTRUKCIÓK ÉS IDENTITÁSTRATÉGIÁK. BUDAPEST, JANUS – OSIRIS.
- FEHÉR ISTVÁN (1993): AZ UTOLSÓ PERCBEN. MAGYARORSZÁG NEMZETISÉGEI 1945-1990. BUDAPEST, KOSSUTH.
- FÖGLEIN GIZELLA (2006): ETNIKUM ÉS EDUCATIO. BUDAPEST, NAPVILÁG.
- FRANK GÁBOR ET AL. (1998): MAGYARORSZÁGI NÉMETEK. BUDAPEST, KÖRTÁNC FÜZETEK.
- FÜZES MIKLÓS (1990): FORGÓSZÉL. BE- ÉS KITELEPÍTÉSEK A DÉLKELET-DUNÁNTÚLON 1944-1948 KÖZÖTT. PÉCS, BARANYA MEGYEI LEVÉLTÁR.
- GJUROV ALEXANDER (1998): MAGYARORSZÁGI BOLGÁROK. BUDAPEST, KÖRTÁNC FÜZETEK.
- GYIVICSÁN ANNA – KRUPA ANDRÁS (1998): A MAGYARORSZÁGI SZLOVÁKOK. BUDAPEST, PRESS PUBLICA.
- GYÖRI SZABÓ RÓBERT (1998): KISEBBSÉGPOLITIKAI RENDSZERVÁLTÁS MAGYARORSZÁGON. BUDAPEST, OSIRIS.
- HOÓZ ISTVÁN – KEPECS JÓZSEF – KLINGER ANDRÁS (1985): A BARANYA MEGYÉBEN ÉLŐ NEMZETISÉGEK DEMOGRÁFIAI HELYZETE 1980-BAN. BUDAPEST, ÁLLAMI GORKIJ KÖNYVTÁR.
- KEMÉNYFI RÓBERT (2004): FÖLDRAJZI SZEMLELET A NÉPRAJZTUDOMÁNYBAN. DEBRECEN, KOSSUTH EGYETEMI KIADÓ.
- KOCSIS KÁROLY (1996): A MAGYAR ETNIKAI TÉRSZERKEZET VÁLTOZÁSAI A HONFOGLALÁSTÓL NAPJAINKIG. *TÉR ÉS TÁRSADALOM*, 10. ÉVF. 1. SZ. 79-94.

KOZÁR MÁRIA – MUKICS FERENC (1998): A MAGYARORSZÁGI SZLOVÉNEK. BUDAPEST, KÖRTÁNC FÜZETEK.

KUGLER JÓZSEF (1996): A CSEHSZLOVÁK-MAGYAR LAKOSSÁGCSERE LEBONYOLÍTÁSA BÉKÉS ÉS CSONGRÁD MEGYÉBEN. *REGIO*, 7. ÉVF. 4. SZ. 47-73.

MÉSZÁROS ÁRPÁD – FÓTI JÁNOS (1995): NEMZETISÉGEK, ETNIKAI CSOPORTOK A 20. SZÁZADI MAGYARORSZÁGON. *REGIO*, 6. ÉVF. 3. SZ. 3-33.

OLASZ LAJOS (2010): NEMZETISÉGI OKTATÁS MAGYARORSZÁGON (1945-2010). IN: LADISLAV BARÁTH – ILDIKO VICZAYOVÁ (RED.): TUDOMÁNY AZ OKTATÁSÉRT – OKTATÁS A TUDOMÁNYÉRT. VEDA PRE VZDELANIE – VZDELANIE PRE VEDU. NITRA, UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE. 169-179.

POPOVICS TIBOR MIKLÓS (2001): A MAGYARORSZÁGI RUSZINOK IDENTITÁS-MEGŐRZÉSI TÖREKVÉSEI. IN: SISÁK GÁBOR (SZERK.) NEMZETI ÉS ETNIKAI KISEBBSÉGEK MAGYARORSZÁGON A 20. SZÁZAD VÉGÉN. BUDAPEST, OSIRIS – MTA KISEBBSÉGGUTATÓ MŰHELY. 202-2015.

STIPKOVITS FERENC (1994): A RÁBA MENTI SZLOVÉNEK TÖRTÉNETÉBŐL. *REGIO* 5. ÉVF. 2. SZ. 91-105.

SZARKA LÁSZLÓ (1997): ASSZIMILÁCIÓ A 20. SZÁZADI MAGYARORSZÁGON. ADALÉKOK ÉS ADATOK A HAZAI NÉMET ÉS SZLOVÁK KISEBBSÉG ELMAGYAROSODÁSÁNAK TÖRTÉNETÉHEZ. IN: HÍD A SZÁZADOK FELETT. TANULMÁNYOK KATUS LÁSZLÓ 70. SZÜLETÉSNAPJÁRA. FŐSZER. HANÁK PÉTER. PÉCS, UNIVERSITY PRESS. 397-407.

SZARKA LÁSZLÓ (2004): KISEBBSÉGI LÉTHELYZETEK, KÖZÖSSÉGI ALTERNATÍVÁK. BUDAPEST, LUCIDUS.

TÁTRAI PATRIK (2006): ADALÉKOK A TELEPÜLÉSEK BELSŐ ETNIKAI TÉRSZERKEZETÉNEK KUTATÁSÁHOZ. *FÖLDRAJZI ÉRTESÍTŐ*, 55. ÉVF. 3-4. SZ. 273-286.

TILKOVSKY LORÁNT (1998): NEMZETISÉGI POLITIKA MAGYARORSZÁGON A 20. SZÁZADBA, DEBRECEN, CSOKONAI.

TÓTH ÁGNES (SZERK.) (2003): A PÁRTÁLLAM ÉS A NEMZETISÉGEK (1950-1973). KECSKEMÉT, BÁCS-KISKUN MEGYEI ÖNKORMÁNYZAT LEVÉLTÁRA.

TÓTH ÁGNES (1993): TELEPÍTÉSEK MAGYARORSZÁGON 1945-1948 KÖZÖTT. KECSKEMÉT, BÁCS-KISKUN MEGYEI ÖNKORMÁNYZAT LEVÉLTÁRA.

VADKERTY KATALIN (2001): A KITELEPÍTÉSTŐL A RESZLOVAKIZÁCIÓIG. POZSONY, KALLIGRAM.